

ні промислові компанії до 2009 р. передати 15% своїх активів чорношкірим підприємцям, а до 2014 р. довести цю частку до 26%. Крім цього, до 2009 р. мінімум 40% посад у топ-менеджменті гірничодобувних компаній ПАР мають займати чорношкірі. Відмова виконувати названі вимоги має своїм наслідком відкликання у названих компаній ліцензії на добування. В цій ситуації гірничодобувним гігантам доводиться за безцінь продавати свої активи місцевим чорношкірим громадянам країни¹. На жаль, слід зазначити, що питання про значущість економічної влади та економічного суверенітету виявилось для африканських чорношкірих значно зрозумілішим, ніж для українського загалу.

¹ Див.: De Beers за бесценюк распродает свой бизнес в ЮАР // Комп&ньоН 18–24 ноября 2005 – № 46.

М. М. Шевердін, кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Питання організації фінансової системи України в Конституції Пилипа Орлика 1710 р.

Обрання Пилипа Орлика гетьманом України відбулося 5 квітня 1710 року, тобто більше ніж через півроку після смерті Івана Мазепи. Це відбулося на раді у Бендерах, де й були укладені «Пакти і конституції законів і вільностей Війська Запорозького» — документ, який в історії одержав назву Конституції П. Орлика 1710 року. Саме цей документ встановлював основні засади існування держави Війська Запорозького, принципи управління, фінансової організації, тощо.

Продовживши діло І. Мазепи, П. Орлик взяв на себе весь тягар тих труднощів і митарств, що були з цим пов'язані.

Після обрання П. Орлика в гетьмани між ним, як новообраним гетьманом, та гетьманською старшиною був укладений договір, що отримав назву Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийняті публічно ухвалою обох сторін і підтверджені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом. Цей

договір був ратифікований шведським королем Карлом XII, як протектором України. Відповідно до цього договору Україна відходила під шведську протекцію, але українці мали керуватися саме нормами Конституції. Цей договір має величезне значення як яскраве свідчення українських національно-державницьких ідей Мазепи, Орлика та всього освіченого тодішнього українського суспільства.

Конституція Пилипа Орлика складалася з 16 статей. В них визначався національно-державний суверенітет України. Одним з головних постулатів була повна незалежність України від Москви. Встановлювалась колегіальна форма управління та виборність усієї адміністрації. Визначалися права, вільності та обов'язки Гетьмана, старшини, полків, станів та міст.

Особлива увага в Конституції Орлика приділялася деяким питанням організації фінансової системи в Україні.

Відповідно до IX статті Конституції вводилася посада Генерального скарбника, який призначався Гетьманом «при публічній згоді». Генеральний скарбник мав взяти «під свою опіку державну скарбницю, відав би млинами і всіма прибутками і дбав би про них не для власної, а для загальної потреби, враховуючи думку Гетьмана.» В той же час фінансові повноваження Гетьмана обмежувались, оскільки встановлювалось, що Гетьман не міг обертати загальнодержавні прибутки на свою користь, «обмежуючись своєю часткою прибутків, які належали на Гетьманську булаву».

При цьому мав бути обраний не тільки Генеральний скарбник, але й по два присяжних скарбники у кожному полку з числа «значних і заможних» людей. Призначення на цю посаду затверджувалось ухвалою обох станів: козаків і простого люду. Присяжні полкові скарбники мали «знати про прибутки полку від приватних осіб, і публічні податки, й зобов'язані опікуватися видатками, щороку складаючи звіти — звітуючи про своє управління». Відповідно до IX статті Конституції «полкові скарбники, перебуваючи в залежності від Генерального скарбника, мали б своїм завданням і обов'язком виплачувати у своїх полках борги з державної скарбниці, визначати її прибуток, збирати його й передавати до рук Генерального скарбника». Полковникам заборонялося втручатися в справи полкової скарбниці, оскільки «їм належить задовольнятися прибутками й пільгами свого уряду».

Як ми бачимо, стаття IX Конституції послідовно проводила принцип відокремлення загальнодержавних прибутків та прибутків Гетьмана або полкового уряду.

Стаття XIV Конституції встановлює, щоб «у будь-якому місті був (обраний. — *Прим. авт.*) присяжний скарбник, залежний від полкового скарбника, котрий відповідав би за всі громадські прибутки й видатки і опікувався б ними, а також контролював рахункові книги, з яких мав би складати рахунок за кожен рік.» Також встановлювався принцип індивідуальної відповідальності скарбника: «якби він (скарбник. — *Прим. авт.*) був звинувачений в боргах і незаконних витратах, то мав би відшкодувати це місту у вигляді компенсації своїм власним коштом».

Таким чином, Конституція Пилипа Орлика 1710 року вводила також посаду скарбника, що мав завідувати всіма державними прибутками та видатками у певній місцевості. Тобто створювалась система фінансових органів (державних посадових осіб), що мали слідкувати за всіма державними прибутками й видатками.

Відповідно до статті XI вдови козаків (їхні дружини) та діти — сироти, козацькі господарства і господарства жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягувались до жодних повинностей і звільнялися від сплати податків, що свідчило про привілейоване положення козаків у Гетьманській державі.

Відповідно до статті XV Конституції податки, стації на утримання компанійців (кінного війська. — *Прим. авт.*), сердюків (пішого війська. — *Прим. авт.*), які були встановлені «як загальна повинність для всіх жителів України», мали бути всюди ліквідовані і повністю відмінені. Цікаво, що скасовуючи деякі податки, питання наповнення державної скарбниці регулювалося лише за рахунок обмеження видатків: «державна скарбниця, закрита для задоволення державних потреб, повинна бути відновлена за рахунок регулювання видатків. Що ж стосується платні кінним і пішим після закінчення війни, то вона повинна залишитися серед військових служб у віданні Гетьмана, про що на Генеральній Раді буде обговорено і прийнято постанову.» Таким чином, ми бачимо, що Конституція П. Орлика мала дещо незавершений характер щодо питань оподаткування, тобто, скасовуючи податки, вона не

повною мірою вирішувала питання наповнення державної скарбниці.

Заслуговує на увагу стаття XVI Конституції, яка висвітлює питання стягнення ярмаркового мита, ринкового податку. Так, встановлювалося, що «відкупники мита та їх заступники повинні стягати на користь державної скарбниці платню за ввіз та вивіз лише тих товарів і в такому обсязі, який вказаний в універсалах, на стягаючи з купців нічого зайвого». Таким чином, ця бланкетна норма відсилала до універсалів Гетьмана. Окрім того, обмежувалося свавілля ринкових комісарів, до повноважень яких входило збирати ринковий податок: «ринкові комісари повинні збирати ринковий податок лише від тих, хто йому підлягає, а не від бідних людей, які прибувають на ринок, щоб продати чи купити дешеvu річ для хатніх потреб. Вони (комісари) також не повинні чинити жодного судочинства не тільки в кримінальних, але і в (інших) термінових справах і не накладати незвичайних оплат і штрафів на народ і на міста...» Нагляд за дотриманням ринковими комісарами цих положень здійснювала Гетьманська влада, «до обов'язків якої належить великодушно направляти й поліпшувати усі права в країні стосовно надійного дотримання непорушних громадських вольностей».

Як бачимо, питання щодо організації фінансової, в тому числі податкової, системи в Україні в Конституції Пилипа Орлика регламентувалися дещо не повно, уривчасто регулюючи окремі питання: створення посад Генерального скарбника, присяжних та полкових скарбників, звільнення членів сім'ї козаків від сплати податків, скасування податків на утримання війська та регулювання діяльності відкупників мита та ринкових комісарів. Однак не можна не звернути увагу на демократичний характер цих норм, на намагання новобраного Гетьмана дотримуватися принципів конституціоналізму, законності, виборності посадових осіб.

Решта питань у сфері оподаткування мала бути вирішена Генеральною радою та особисто Гетьманом.

Безперечно, Пилип Орлик як борець за національну та політичну незалежність України та його Конституція як втілення ідей національної державності України займають особливе місце в історії національно-визвольного руху України.

Конституція Пилипа Орлика 1710 року була прогресивним документом свого часу. На початку XVIII ст. тільки-но зароджувалися ідеї обмеження абсолютної влади монарха, і лише Англія, Нідерланди і Швейцарія сприйняли засади конституціоналізму та втілювали їх у життя. Тому можна сміливо говорити, що ідеї та принципи, проголошені у Конституції П. Орлика, набагато випередили суспільно-політичний та державно-економічний розвиток Східної Європи.